

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-11-87-75>

УДК 394.3

Кархут Ю.В., Кузик О.Є.

Львівський національний університет імені Івана Франка

РОЛЬ ТАНЦЮ В ГУЦУЛЬСЬКИХ ОБРЯДАХ ТА ЗВИЧАЯХ

Анотація. У статті досліджено характерні риси обрядовості Гуцульщини – етнографічного регіону Карпат. Приділено значну увагу регіональним особливостям календарних обрядів і звичаїв, з'ясовано їхню самотність у культурно-історичному аспекті. Згадано дослідників і науковців, митців і фольклористів, які описували самотність гуцульської культури. Серед виразних ознак, які вирізняють етнографічну групу українців – гуцулів, поряд із самотнім одягом, звичаєм і говіркою займає танець. Знані у цілому світі танці «Аркан» захоплює глядачів своєю енергією виконання і колоритністю. Протягом усього календарно-обрядового року гуцули сформували звичаї та ритуали, які мали символічний, а інколи і магічний характер – різдвяні колядки, проводи на полонину, Великдень, зелені свята, тощо. Яскравим колоритом наповнені родинно-побутові обряди, які вирізняються архаїчним характером та високою духовністю.

Ключові слова: танець, гуцули, Гуцульщина, обряди, свято, звичаї, мистецтво, культура.

Karkhut Yurii, Kuzyk Oleh

Ivan Franko National University of Lviv

THE ROLE OF DANCE IN HUTSUL RITUALS AND CUSTOMS

Summary. The article examines the characteristics of the rituals of the Hutsul region – the ethnographic region of the Carpathians. Considerable attention is paid to the regional features of calendar rites and customs, their identity in the cultural and historical aspect is clarified. Researchers and scientists, artists and folklorists who described the identity of Hutsul culture are mentioned. A description of the interaction between dance and the cultural center of the Hutsul region is also given. Among the distinctive features that distinguish the ethnographic group of Ukrainians – Hutsuls, along with original clothing, customs and dialect is dance. The world-famous dance "Arkan" captivates the audience with its energy of performance and colorfulness. Hutsul dances impress with their large number and content, variety, magical and ritual significance has convinced researchers of their spiritual razing power. During the historical development, ethnographic regions have created their own layer of traditional culture. Throughout the calendar-ritual year, Hutsuls formed customs and rituals that had a symbolic and sometimes magical character – Christmas carols, Easter farewells, green holidays, Ivan Kupala, and more. Family and household rites, which are characterized by archaic character and high spirituality, are filled with bright colors. The article raises the issue of finding folklore for the art center, and directing the creation of works of art for their revival and formation of national expression. The significance of the cultural peculiarities of the Hutsul region in the creative activity of the leading Ukrainian artists (choreographers in general), who provide a personification of their contribution to the development of choreographic heritage today, is also determined. The freedom of the mountaineers and the peculiarities of the geographical location allowed them to choose an extraordinary individuality, their way of life, traditions, all these rivers give boundless space for artistic and scientific research, which allows us to characterize the Hutsuls as a culturally rich ethnic group of Ukraine.

Keywords: dance, Hutsuls, Hutsul region, rites, holiday, customs, art, culture.

Постановка проблеми. Українська історія і культура пройшли великий та інколи важкий шлях свого формування і вдосконалення. Різні періоди історії, перебування під впливом інших, інколи ворожих до української, культур накладали свої відбитки. Однак українська культура зуміла зберегти свою генетичну і автентичну магію і особливий характер. Українські землі, перебуваючи під різними ідеологічними впливами сформували своє різноманіття і тому сьогодні сприймаємо Україну як державу з різним регіональним колоритом і різнобарвністю мистецтва, фольклору, народної творчості. Кожен регіон України має свою специфіку і особливі, виразні притаманні цьому краю традиції, звичаї, обряди.

Яскравою і мистецько різнобарвною стороною Карпат Західної України є територія Гуцульщини. Знаходиться на східній частині гір: теперішні Верховинський, Косівський, південну частину Богородчанського та Надвірнянського районів Івано-Франківської області, території Путильський, Сторожинецький і Вижицького районів Чернівецької та Рахівський Закарпатської областей [11, с. 68].

Край отримав свою назву від населення, що мешкає на цій території. А. Петрушевич, вказує походження самого слова «гуцул» співзвучно від румунської мови – розбійник. На що, інший дослідник Б.В. Кобилянський на основі відповідних даних з археології, етнографії, фольклористики і лінгвістики розробив гіпотезу походження цієї назви від тюркського улус – «племя», ще ряд науковців таких як: Р. Кайндаль, І. Крип'якевич, В.В. Грабовецький та інші запропонували свої версії що до походження на сьогоднішній день ще не сформовано [11, с. 86].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналізуючи результати пошуків істориків М. Грушевський, І. Крип'якевич, етнографів В. Шухевич, С. Вітвицький, В. Гнатюк., письменників Ю. Федькович, М. Павлик, Г. Хоткевич, С. Пушик, хореографів Я. Чуперчук, В. Петрик, Д. Демків вказує, що Гуцульщині притаманна самотність і колоритна культура, яка зайняла вагоме місце в побуті, звичаях, обрядах, усній народній творчості, музичному і танцювальному мистецтві.

Писемних відомостей про цю етнічну групу до кінця ХІХ ст. мало, тому і згадки про хореографічне мистецтво Гуцульщини, та описи окремих танців, можна знайти лише в публікаціях тільки на початку ХХ ст. [10, с. 66].

Накопичені гуцульським краєм традиції танцювальної культури зберегли для нас у своїх фундаментальних історико-етнографічних працях такі корифеї, як М. Лисенко, П. Чубинський, Ф. Колесса, М. Грінченко, В. Верховинець, В. Гнатюк, В. Шухевич, С. Титаренко, І. Юцишин та ін. Сучасному народно-сценічному хореографічному мистецтву, зокрема і Прикарпатського краю, та його проблемам присвячені праці К. Балог, С. Безклубенка, О. Голдрича, Д. Демків, А. Кривохижі, В. Литвиненка, Б. Кокуленка, Ю. Станішевського, Б. Стаська та ін.

Виділення не вирішених раніше частин проблеми. Хореографічне мистецтво Гуцульщини сформоване протягом багатьох століть. Елементи танців відтворюють фізичні й моральні ознаки гуцулів, кращі риси їх характеру, побут та історичне минуле, культуру, їхні погляди, розуміння краси. «Із стародавніх часів танок відображав життя, діяльність, почуття людини. Дослідники первісної культури неодноразово підкреслювали, що танок був невіддільний од пісні» [5, с. 11]. Кожен гуцульський танець цікаво побудований, а сюжет логічно об'рунтований.

Виклад основного матеріалу. Гуцульський танець – самобутнє явище української народної культури. Його краса, темперамент. Енергія приваблювала і заворожувала не одного дослідника і шанувальника цієї культури. У різні роки його фіксацією займалися різні актори аматорських осередків, професійні танцівники, балетмейстери та мистецтвознавці з різних регіонів України.

Одним з перших про унікальність гуцульського танцю написав видатний дослідник українського фольклору Василь Верховинець. У своєму виданні «Теорія українського народного танцю» (Київ, 1920) він зазначав у передмові до друкованого видання: «Народні танці – коломийка, гуцулка, аркан – стали улюбленими танцями на всіх вечірках і всенародних забавах. Слава про їх красу далеко лунає поза межами Галичини...» [6, с. 25].

Опис танцювального мистецтва Гуцульщини зробив також знаменитий український етнограф, фольклорист, педагог, культурно-освітній та громадський діяч В.О. Шухевич, який в одній з своїх наукових праць – «Гуцульщина», роблячи намагання дослідити матеріальну та духовну культуру цього регіону, описує модель традиційного танцювального мистецтва, вказуючи на причини місця, зміст та форму популярних на той час етнічних танців [15, с. 37].

Дослідник у своїй праці викладає приклади, та структуру танцювальних рухів Гуцульщини. Саме в цих дослідженнях і, поряд з короткими повідомленнями про самі танці регіону Галичини: «Гуцулку», «Коломийку», «Козак», «Данець» півторак, «Аркан», Шипітський танець, першочергово створені описи притаманних рис в стилі виконання жіночого і чоловічого танців: «Мущина танцює високо, а челядина – дрібно, бо мущини підносять ноги у гору, челядь ні, тому і танець мущинський – високий, а челядинський – дрібний» [15, с. 88].

Етнографічні групи Прикарпаття до наших днів зберегли звичаї та обряди, що їх вивчають етнографи, фольклористи, історики. Перед кожним балетмейстером-постановником виникає проблема хореографічної постановки, яка б зацікавила сучасного глядача, при цьому зберігши автентичність рідного краю. Тому актуальним залишається питання пошуку фольклорного матеріалу, а в Західній Україні фольклор – це невичерпне джерело для створення сценічних танцювальних композицій на основі принципів обробки народних танців. Багато з хореографічних колективів нині використовують у репертуарі елементи різних видів хореографічного мистецтва. Сучасне суспільство потребує нових підходів до розвитку хореографії в цілому, але виховувати підрастаюче покоління необхідно на принципах демократизації, відродження національної культури, вивчення історії, відновлення звичаїв і традицій [9, с. 45].

Упродовж історичного розвитку етнографічні регіони витворили свій пласт традиційної культури. У Карпатському регіоні сформувалася своєрідна культурно-звичаєва практика проведення основних свят, зумовлена багатьма обставинами. Гірська місцевість, кліматичні умови, історичні події, характер жителів краю із гастреним почуттям свободоловства – все це творило специфічну культуру, побут і ментальність гуцулів. Поряд з цим і формувалася барвиста культура звичаю, обрядодійства, яка носила архаїчний, магічний характер. Протягом цілого року поряд з важкою працею гуцули також і вишліфовували свою ідентичність – у говірці, поведінці, побутовій культурі спілкуванні, одязі, архітектурі будівель і т.д. Ще одним із яскравих прикладів неповторності етнічного колориту були святкування протягом календарно-обрядового року.

Святкування Різдва на Гуцульщині має свої звичаї та обряди. Різдво Христове – перше свято в річному календарі свят. Традиція святкування передається з покоління до покоління. Коляда, вертепи, де можемо спостерігати за цікавими діями танців. Колядники, тримаючи у руках топірці, перед церквою 7 січня танцювали ритуальний танець «Плес» [13, с. 123]. Це давній архаїчний танець, підкидаючи вгору топірці. Потім колядники йшли колядувати, виконуючи обрядових пісень, по оселях і в різні присілки. Вертеп складається з 6 до 14 і більше чоловік. Притаманною ознакою даного гурту виступає «Береза» – очільник, який провадив гурт колядників, що саме колядуватимуть, до якої хати йтимуть, він співав перший коляду. «Трембіташ», по звуку трембіти люди і визначали, де колядники колядують. «Скрипичник» – музикант, який грає на скрипці виконуючи колядки, «Кінь» – заможний газда, який носив за собою калитку [13, с. 194].

З настанням весни і початком польових робіт розпочинався трудовий рік, а оскільки гуцули випасали в полонинах овець то і так само сформувалися звичаї цього періоду року. Проводи гуцулів – пастухів на дальні гірські полонини є дуже визначним святом для даної території. Вихід на полонину проходить у день Юрія, 6 травня і триває до пізньої осені. Робота пастухів триватиме з раннього ранку і до пізньої ночі, але по при все це кожен юнак хоче з дитинства стати пастухом.

Гуцул і пастух асоціюються з трембітою, бринзою і ватрою. Ватажок під полонинські пісні палить вогонь – ватру, а пастухи новоприбулі на працю в цей час танцюють чоловічий гуцульський ритуальний танець «Аркан» з топірцями в руках.

Танець «Аркан» – розмова з богами та всім живим світом. Сильна енергетика, яку посиляли гуцули у небеса зібравши до купи свої позитивні емоції. Переклад слова «Аркан» – таємний. Танець трансформувався з язичницького ритуалу в опришківський танець-посвяту, в якому можемо спостерігати румунські елементи та козацькі кроки. В сучасній народній хореографії зустрічаємо постановки у сценічному варіанті зберігає запалюючу силу, гуцульську чоловічу силу та мужність [14, с. 192].

Побуває також чоловічий танець «Опришки», що репрезентує танець карпатських повстанців, які боролися за визволення поневоленого народу. В цьому танці є соліст (ватажок), який, на думку багатьох балетмейстерів, символізує образ Олекси Довбуша. Олекса Довбуш був символом мужності й нескореності. Тому про нього складено безліч переказів, оповідань, легенд та пісень, танців. Однак «Аркан» – це старовинний гуцульський танець, який за музичною і хореографічною структурою є окремим твором, що «прожив» довгі роки на Гуцульщині. Як зауважив Роман Гарасимчук у монографії «Танці гуцульські» (опублікована польською в 1939 році у Львові), старі гуцули кажуть, що аркан у них існує віддавна, але на якийсь час танець зник, через те, що під час Першої світової війни чоловіків-гуцулів не було вдома. «Цей танець знову поширюється з 1925–1928 рр., а виконує його виключно молодь (рідко старші), яка вивчила його в післявоєнні часи» [7, с. 311].

Дослідник і науковець Роман Гарасимчук поділив гуцульські танці на коломийкові, сюжетні коломийкові, козацькові, похідні й балансовидні. Він одним із перших в українській етнографії звернув увагу на наукову продуктивність картографічної методики у народознавчих дослідженнях та класифікації музичних матеріалів [7, с. 9]. Цей поділ пов'язаний насамперед з метрично-ритмічною будовою, хореографічною лексикою та структурою танців. Відомий танець «Гуцулка» складається переважно з трьох частин. Перша частина загальна за характером, швидка, темпераментна і динамічна. В другій частині кожна пара виконує соло, в якому всі виконавці демонструють спритність і запальну вдачу. Третя частина – фінал. Наростає темп музики, рухи стають дедалі складнішими.

Майже в кожному гуцульському танці своя цікава побудова малюнку танцю. Глядачі завжди із захопленням дивляться на «вежу». Вона будується у два або й три ряди. Одні хлопці стоять, інші стають на плечі, утворюючи верхній ряд. Також цікава побудова «плогони». Ряд танцівників імітують рухами бурхливу гірську річку, а на задньому плані сцени чоловіки будували ряд (пліт). Так утворювали пліт – бокор, а на плечах тримали соліста, який називався Бокораш. Він ніби стояв спереду плоту і спеціальними веслами-стернами управляв ним.

Обрядові танці супроводжували також сімейний побут гуцулів. Найбільше звичаїв,

пов'язаних з танцями, зберегла весільна гуцульська обрядовість. Танець дружби і дружки, перев'язаних рушниками в колі весільних гостей, за яким спостерігав молодий на коні, нагадував хореографічною структурою колядні танці-величання, побажання добра. Він був одночасно і формою освячення знайомства дружби та дружки, адже весілля на Гуцульщині ставало інколи єдиним приводом для спільного гуляння молоді з віддалених присілків і садіб високогірних поселень. Центральним на гуцульському весіллі є танець молодого подружжя в колі весільних гостей. У ньому – не тільки побажання родинного добра молодій парі, а й освячення подружнього зв'язку. У репертуарі кожного хореографічного колективу Прикарпаття є танці в гуцульському стилі, які цікаві різноманітністю, темпераментом, обрядовістю [8, с. 95–96].

Видатні балетмейстери В. Авраменко [1], Я. Чуперчук [3], В. Петрик [2] залишили нам у спадок «безцінне багатство» – фольклор, який вони збирали та відроджували у танцювальних композиціях «Гуцулка», «Аркан», «Півтора», «Бойківчанка», «Коломийка», «Вишівський веселій», «Долинський дрібонький» і багато інших.

Висновки. Дослідивши ці відомості, що являють собою першими джерелами згадок фольклорного танцювального мистецтва, ми можемо стверджувати, що в хореографічному мистецтві Гуцульщини зберігається великий потенціал традицій, що притаманна для території цього гірського краю. Слідкуючи за розвитком хореографії в Україні, відзначаємо основні моменти, що хореографічне мистецтво Західної України вносить значний вклад у розвиток та дотримання традицій танцювального мистецтва Українського народу, завдяки сучасним сценічним обробкам танцювального фольклору, які являються бездоганними зразками української культури. Завдячуючи видатним хореографам України: Я. Чуперчука, В. Петрика, Д. Демків, збереглися фольклорні матеріали та постановки танців в їхніх обробках, які ми можемо бачити у репертуарах хореографічних колективах нашої держави.

Хореографічне мистецтво Прикарпаття відображає в собі автентичність кожної етнографічної групи, які зберегли у фольклорі багато цікавих танців. Тому закономірно виникає питання про те, що вплинуло на формування хореографії цих етнографічних груп? Чому прикарпатці по-різному танцюють «Коломийку», але всі? Тому що стилістичні умови тої чи іншої групи формуються залежно від характеру праці, побутових умов, в яких живуть люди певного району, а також від суспільно-економічних і культурних взаємозв'язків сусідніх районів. Усе це відповідним чином відбилося на танцювальному мистецтві. Процеси народження і формування того чи іншого танцю відбувалися по-різному, але в їх основі завжди лежала перводана основа, яка в процесі мистецької еволюції утворювала певні видозміни.

Обрядові танці супроводжували також сімейний побут гуцулів. Найбільше звичаїв, пов'язаних з танцями, зберегла весільна гуцульська обрядовість. У репертуарі кожного хореографічного колективу Прикарпаття є танці в гуцульському стилі, які цікаві різноманітністю, темпераментом, обрядовістю.

Список літератури:

1. Авраменко В. Українські національні танки, музика і стрій. Вінніпег, 1947. 80 с.
2. Історія особистості – Володимир Петрик. URL: <http://hutsulia.com.ua/istoriy-osobustosti-petruk/> (дата звернення: 26.11.2020).
3. Історія особистості – Чуперчук Ярослав. URL: <http://hutsulia.com.ua/istoriy-osobustosti-chuperchuk/> (дата звернення: 26.11.2020).
4. Бігус О.О. Стилєві особливості народної хореографічної культури Прикарпаття. *Мистецтвознавчі записки* : зб. наук. пр. НАКККіМ. Київ : Міленіум, 2011. Вип. 19. С. 288–298.
5. Боримська Г. Самоцвіти українського танцю. Київ : Мистецтво, 1974. 134 с.
6. Верховинець В. Теорія українського народного танцю. Київ, 1990. 150 с.
7. Герасимчук Р. Народні танці українців Карпат. Кн. 1. Гуцульські танці. Ін-т народознавства НАН України. Львів, 2008. 608 с.
8. Герасимчук Р. Народні танці українців Карпат. Кн. 2. Бойківські і лемківські танці. Ін-т народознавства НАН України. Львів, 2008. 318 с.
9. Кведко О. Історична спадкоємність у збереженні фольклорного танцю етнографічних груп Прикарпаття. *Наукові записки*. 2017. № 2. Вип. 37.
10. Наулко В. Етнічний склад населення Української РСР. Київ, 1965. 289 с.
11. Павлюк С.П., Горинь Г.І., Кирчів Р.Т. Українське народознавство : навч. посібник / за ред. С.П. Павлюка. 2-е вид., перероб. та доп. Київ : Знання, 2004. 570 с.
12. Болтарович З.Е., Голубец О.М., Гошко Ю.Г. Украинские Карпаты: Культура. Київ, 1989. 199 с.
13. Стасько Б.В. Хореографічне мистецтво Івано-Франківщини. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2004. 312 с.
14. Чуперчук Я.М., Сидоренко П.В. Голубка: Бібліотека художньої самодіяльності. № 24. Київ : Мистецтво, 1972. 216 с.
15. Шухевич В.О. Гуцульщина. Ч. 3 : монографія: у 5-и ч. Верховина. Журнал «Гуцульщина», 1999, ч. 3, 2-е вид. 272 с.

References:

1. Avramenko V. (1947). *Ukrainian national dances, music and costumes*. Winnipeg, 80 p.
2. *Istoriia osobystosti – Volodymyr Petruk*. URL: <http://hutsulia.com.ua/istoriy-osobustosti-petruk/>
3. *Istoriia osobystosti – Chuperchuk Yaroslav*. URL: <http://hutsulia.com.ua/istoriy-osobustosti-chuperchuk/>
4. Bihus O.O. (2011). *Stylovi osoblyvosti narodnoi khoreohrafichnoi kultury Prykarpattia*. *Mystetstvoznavchi zapysky*: zb. nauk. pr. NAKKKim. Kyiv: Milenium, vol. 19, pp. 288–298.
5. Borymska H. (1974). *Samotsvity ukrainskoho tantsiu*. Kyiv: Mystetstvo, 134 p.
6. Verkhovynets V. (1990). *Teoriia ukrainskoho narodnoho tantsiu*. Kyiv, 150 p.
7. Herasymchuk R. (2008). *Narodni tantsi ukraintsv Karpats*. Kn. 1. *Hutsulski tantsi In-t narodoznavstva NAN Ukrainy*. Lviv, 608 p.
8. Herasymchuk R. (2008). *Narodni tantsi ukraintsv Karpats*. Kn 2. *Boikivski i lemktivski tantsi*. In-t narodoznavstva NAN Ukrainy. Lviv, 318 p.
9. Kvetko O. (2017). *Istorychna spadkoiemnist u zberezheni folklorneho tantsiu etnografichnykh hrup prykarpattia*. *Naukovi zapysky [Historical inheritance in the preservation of folklore dance of the ethnographic groups of the prekarpathian region. Proceedings]*, no. 2, vol. 37.
10. Naulko V. (1965). *Etnichni sklad naseleennia Ukrainskoi RSR*. Kyiv, 289 p.
11. Pavliuk S.P., Horyn H.I., Kyrchiv R.T. (2004). *Ukrainske narodoznavstvo: navch. posibnyk / eds. S.P. Pavluk. Vol. 2, pererob. ta dop.* Kyiv: Znannia, 570 p.
12. Boltarovich Z.E., Holubets O.M., Hoshko Yu.H. (1989). *Ukraynskye Karpaty: Kultura*. Kyiv, pp. 199.
13. Stasko B.V. (2004). *Khoreohrafichne mystetstvo Ivano-Frankivshchyny*. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV, 312 p.
14. Chuperchuk Ya.M., Sydorenko P.V. (1972). *Holubka: Biblioteka khudozhnoi samodiiialnosti*. No. 24. Kyiv: Mystetstvo, 216 p.
15. Shukhevych V.O. (1999). *Hutsulshchyna, ch. 3: monohrafiia: u 5-y ch. Verkhovyna*. *Zhurnal «Hutsulshchyna»*, ch. 3, vol. 2, 272 p.